

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ ВІДКРИТОЇ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

STATE POLICY OF UKRAINE IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS PROTECTION IN CONDITIONS OF OVERCOMING THE OPEN EXTERNAL AGGRESSION

У статті проаналізовано проблеми формування сучасної державної політики України у сфері захисту прав людини та громадянина. Досліджено актуальні кроки в державній політиці у сфері захисту прав людини в Україні. Визначено роль міжнародної спільноти у вирішенні нагальних проблем у сфері захисту прав людини у зв'язку з відкритою зовнішньою агресією Російської Федерації. Охарактеризовано еволюцію системи правового регулювання захисту прав людини та сучасне його розв'язання в умовах подолання кризи, пов'язаною з війною на сході України та анексією Криму. На підставі проведеного дослідження обґрунтовано необхідність запровадження новітніх підходів до забезпечення захисту прав людини та громадянина в Україні як одного з найважливіших напрямів євроінтеграційних процесів в Україні загалом. Визначено нові підходи до регулювання сфери захисту прав людини в державній політиці України, зважаючи на ситуацію навколо збройного конфлікту на сході України та анексію Криму.

Ключові слова: глобалізація, державна політика, права людини, захист прав людини, державна політика у сфері захисту прав людини, війна, анексія.

В статье проанализированы проблемы формирования современной государственной политики Украины в сфере защиты прав человека и гражданина. Исследованы актуальные шаги в государственной политике в сфере защиты прав человека в Украине. Определена роль международного сообщества в решении насущных проблем в области прав человека в связи с открытой внешней агрессией Российской Федерации. Охарактеризована эволюция системы правового регулирования защиты прав человека и современные его решения в условиях преодоления кризиса, связанного с войной на востоке Украины и аннексией Крыма. На основании проведенного исследования

обоснована необходимость внедрения новейших подходов к обеспечению защиты прав человека и гражданина в Украине как одного из важнейших направлений евроинтеграционных процессов в Украине в целом. Определены новые подходы к регулированию сферы защиты прав человека в государственной политике Украины, учитывающая ситуацию вокруг вооруженного конфликта на востоке Украины и аннексию Крыма.

Ключевые слова: глобализация, государственная политика, права человека, защита прав человека, государственная политика в сфере защиты прав человека, война, аннексия.

The article analyzes the problems of formation of the modern state policy of Ukraine in the sphere of human rights and citizen protection. The current state policy in the sphere of human rights protection in Ukraine is studied. The role of the international community in solving urgent problems in the field of human rights protection in connection with the open external aggression of the Russian Federation is determined. The evolution of the system of legal regulation of human rights protection and its actual solution in the conditions of overcoming the crisis connected with the war in the Eastern Ukraine and the annexation of the Crimea have been characterized. Based on the research, the necessity of introducing new approaches to ensuring the protection of human rights and citizen in Ukraine as one of the most important directions of European integration processes in Ukraine as a whole has been substantiated. New approaches to the regulation of human rights protection sphere in the state policy of Ukraine are determined, taking into account the situation with the armed conflict in the Eastern Ukraine and the annexation of the Crimea.

Key words: globalization, public policy, human rights, human rights protection, state policy in the field of human rights protection, armed conflict, war, annexation.

УДК 351:32:338 (477)

Дубчак Л.М.

к. філос. наук, доцент,
доцент кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національна академія державного управління при Президентіві України

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах глобального розвитку світове товариство стоїть перед подоланням значної кількості проблем, пов'язаних із сучасними викликами. Серед них особливе місце займає захист прав людини та громадянина.

Нині Україна переживає складний час у зв'язку з викликами, пов'язаними з відкритою агресією Російської Федерації на сході та півдні України, що призвела до війни на Донбасі та анексії Криму. Така ситуація впливає на загальну державну політику у всіх сферах суспільної життєдіяльності та визначає пріоритети її щодо подолання цієї проблеми, зокрема, з метою відновлення державного суверенітету України, отримання миру та захи-

сту прав людини та громадянина. Відповідно, тут одним із найбільш важливих завдань, вирішення яких потребує особливої уваги, є саме захист прав людини та громадянина.

Сьогодні до цієї проблеми прикута особлива увага всього світового товариства на всіх рівнях – політиків, науковців, громадськості. Безперечно, що й наука не повинна стояти осторонь. Саме системний, аналітичний, історико-порівняльний підходи дають можливість фундаментально розглядати проблему і пропонувати шляхи її вирішення для реалізації в практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поставлених перед автором завдань потребувало аналізу міжнародного та національного законодавства у сфері

регулювання питань захисту прав людини та громадянина. Проаналізовано нормативно-правові документи, якими закріплюється та регулюється реалізація концепції захисту прав людини та громадянина, що були прийняті як реакція міжнародної спільноти на ситуацію в Україні, яка склалася внаслідок відкритої агресії Російської Федерації щодо України.

Питанням державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини в умовах глобалізації присвячена увага у наукових публікаціях таких авторів, як Є. Романенко та А. Стичинська. Тут розкриваються відповідні аспекти зазначеної проблеми, які дають змогу вирішити поставлені в статті завдання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто звернути увагу, що, незважаючи на широкий інтерес наукової спільноти та правозахисників до вирішення питання захисту прав людини, все ж воно потребує особливої уваги в умовах, які набули для України особливого значення, оскільки нині найважливішим завданням у вітчизняній державній політиці є подолання агресії Російської Федерації. Це впливає з того, що сучасні виклики в цивілізованому світі, пов'язані з глобалізаційними процесами, що наглядно демонструє Україна через пережиті наслідки зовнішніх загроз зі сторони Російської Федерації, наслідком чого стала втрата частини території держави через анексію Криму та війну на сході України, визначили нові обставини дисбалансу між цінністю верховенства права та реальністю. Саме в умовах втрати контролю на значній частині національної території через анексію та війну сучасне українське суспільство відчуває підвищене занепокоєння щодо регулювання сфери захисту прав людини.

Тому обраний напрям державної політики України на євроінтеграцію потребує комплексного наукового обґрунтування вирішення цієї проблеми та створення новітніх підходів до формування теоретико-практичних засад регулювання цієї сфери в державній політиці України з врахуванням цінностей міжнародної концепції сталого розвитку в умовах глобалізації. Тут необхідне проведення системного аналізу зазначеної проблематики та врахування правових новел у цій сфері.

Через актуальність зазначених проблем потрібно констатувати ще певну відсутність комплексних наукових розробок щодо вирішення поставлених завдань. Відповідно, необхідно в умовах сучасного розвитку держави посилити наукові та прикладні дослідження в цьому напрямі, щоб надалі імплементувати їх у практику і цим досягти реалізації міжнарод-

ної концепції сталого розвитку та наблизити Україну в досягненні стратегічної мети державної політики – євроінтеграції.

Мета статті – дослідження питань, пов'язаних з обґрунтуванням доцільності акцентуації особливої уваги в державній політиці України на реалізацію концепції сталого розвитку та сферу захисту прав людини, що найбільш актуальним є в умовах відкритих загроз зі сторони Російської Федерації, наслідком чого є анексія Криму та війна на сході України.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації увага кожної держави повинна бути сконцентрована не лише на внутрішній вимір, оскільки війна в окремій державі, розпочата зовнішнім агресором, – це загроза не лише тут, а щодо всього світу.

У зв'язку з цим важливо також мати важелі впливу на вирішення цієї проблеми на міжнародному рівні. Механізм забезпечення реалізації цих завдань полягає у необхідності узгодженості внутрішньодержавних стандартів із міжнародними, що досягається через ратифікацію міжнародних договорів.

Безпосередніми важелями контролю за дотриманням прав людини на міжнародному рівні є створення інституцій і механізмів контролю, які мають реагувати на порушення міжнародних норм у сфері прав людини і запроваджувати заходи щодо їх усунення.

На розвиток України і зокрема на те, що громадяни мають переживати в нинішніх умовах зовнішньої агресії, вплинуло складне переплетіння політичних, економічних і соціальних процесів, які були започатковані ще з розпадом Радянського Союзу. Результатом цього є існування серйозних проблем у цивільному врядуванні.

Найболючішою проблемою в сучасних умовах розвитку України є збройний конфлікт та окупація сусіднім агресором частини території держави. І це спонукає не лише до визначення державної політики у напрямі технічного подолання цієї проблеми з метою здобуття миру, але й до постановки на порядок денний вирішення проблем захисту прав людини. Адже наслідки неоголошеної війни на сході України спричиняють особливу тривогу. Про них говорять як українська влада, так і зарубіжні політики та фахівці.

Сьогодні за загальними підрахунками, які були озвучені Президентом України під час виступу на Генеральній Асамблеї ООН в Нью-Йорку 20 лютого 2019 р., ми маємо понад 13 тис. загиблих і більше 28 тис. поранених. Це включає також 298 пасажирів рейсу МН 17, який був збитий у липні 2014 року російськими військовими з ракетної системи БУК

[6], та 1300 зниклих безвісті з числа цивільного населення та комбатантів [5].

Окрім того, маємо іншу сторону проблеми – участь громадян у діяльності незаконних збройних формувань (близько 45 тис. громадян України), а також самопроголошених формувань так званих «державних структур ДНР/ЛНР», парамілітарних формувань, органів окупаційної влади (понад 346 тис. громадян України) [6].

Також війна спонукала до посилення внутрішнього міграційного переміщення населення. Нині маємо близько 1,8 млн жителів Криму і Донбасу, які змушені були залишити свої домівки внаслідок російської агресії та окупації [6].

Також складною у вирішенні є проблема населення, що проживає у районі конфлікту (близько 800 тис. осіб), яке щодня долає лінію розмежування в Донецькій, Луганській областях та адміністративний кордон з Автономною Республікою Крим (близько 45–47 тис. осіб), і вирішення проблеми відновлення матеріальної шкоди мешканцям, що проживають на території, яка нині є епіцентром зони конфлікту (близько 5 млн населення) [5].

Загалом, унаслідок російської агресії 44 тис. кв. км, або 7% території України, включно з Кримом і східними районами Донецької та Луганської областей, нині є окупованими [6].

Проблемами державного значення, вирішення яких потребує особливої уваги держави до захисту прав людини й громадянина, стали наслідки анексії Автономної Республіки Крим. Сьогодні налічується більше 1500 депортованих осіб із цього регіону та близько 4700 переміщених осіб на територію Російської Федерації, які перебували в Криму в місцях позбавлення волі [5].

Сучасна державна політика України у вирішенні проблеми подолання викликів, пов'язаних із війною на сході України та анексією Криму, формується на основі норм міжнародного права. Основою тут є Статут Організації Об'єднаних Націй (підписаний 26 червня 1945 року), згідно з яким всі її члени утримуються в їхніх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із цілями ООН [8].

У 2000-х роках на основі Статуту ООН були прийняті важливі Резолюції ООН, які стосуються захисту прав людини, зокрема такі:

«Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитків жертвам грубих порушень

міжнародних норм у сфері прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права» (Резолюція ООН A/RES/60/147, 2006);

«Права людини та правосуддя перехідного періоду» (Резолюція ООН A/HRC/RES/12/11, 2009);

«Право на встановлення істини» (Резолюція ООН A/HRC/RES/12/12, 2009).

Особлива увага ООН була спрямована на проблему дотримання прав людини з 2014 р., коли в Україні відбулися події, які стали викликом для всього світу у зв'язку із відкритою зовнішньою агресією сусідньої країни – Російської Федерації – з метою анексії території та розгортання війни.

Реакцією ООН стало прийняття Резолюції ООН «Територіальна цілісність України» 68/262 від 27 березня 2014 року (Резолюція ООН A/68/L.39, 2014) про територіальну цілісність України, в якій підтверджувалася прихильність Генеральної Асамблеї до суверенітету, політичної незалежності, єдності та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах.

Відтоді така увага до України не полишає міжнародну спільноту. Важливими нормативно-правовими документами в галузі регулювання проблеми захисту прав людини та громадянина навколо ситуації, яка склалася у зв'язку з анексією Автономної Республіки Крим, стали також такі резолюції:

«Основи політики ЄС щодо підтримки правосуддя перехідного періоду» (The EU's Policy Framework on support to transitional justice, прийняті ЄС на 3426-му засіданні 16 листопада 2015 року);

«Про стан у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» (Резолюція ООН 71/205 від 19 грудня 2016);

«Про стан у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» (Резолюція ООН 72/190 від 19 грудня 2017);

Не залишилася поза увагою проблема захисту прав людини та громадянина в умовах агресії Російської Федерації на сході України та анексії Криму. Зокрема, Парламентська Асамблея Ради Європи як один із статутних органів Ради Європи, в основу діяльності якого покладена міжпарламентська співпраця всіх держав-членів Ради Європи, прийняла наступні такі резолюції:

Резолюція ПАРЕ 1988 (2014) "Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions" (від 27 березня 2014 року);

Резолюція ПАРЕ 2067 (2015) "Missing persons during the conflict in Ukraine" (від 25 червня 2015 року);

Резолюція ПАРС 2133 (2016) “Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities” (від 12 жовтня 2016 року).

Сьогодні проблема захисту прав людини та громадянина у міжнародній політиці займає пріоритетне значення. Наприклад, 17 грудня 2018 року Генеральна Асамблея ООН підтримала першу безпекову резолюцію ООН щодо України з мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь (далі – Крим), а також районів Чорного та Азовського морів. Було засуджено триваючу тимчасову окупацію Російською Федерацією зазначеної частини території України та підтверджено невизнання анексії Криму. Адже акти агресії Російської Федерації суперечать зобов'язанням, узятим відповідно до Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) від 5 грудня 1994 року, в якому, зокрема, було підтверджено зобов'язання поважати незалежність і суверенітет та чинні кордони України. Також було підтримано прагнення України дотримуватися міжнародного права в її зусиллях із припинення тимчасової російської окупації Криму [1].

Напередодні цієї важливої події, 18 квітня 2018 року, експертному середовищу України був представлений законопроект «Про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту» (Засади Правосуддя Перехідного Періоду), який був підготовлений із метою розвитку державної політики на вирішення проблем, пов'язаних із відкритою агресією Російської Федерації [3].

У документі вже був презентований новий підхід до вирішення проблем збройного конфлікту на сході України та у зв'язку з анексією Криму. Тут зазначено, що пріоритетними завданнями державної політики України є гарантія та забезпечення прав людини та громадянина. Згідно із ст. 3 законопроекту конкретними кроками в державній політиці України на цьому шляху є такі:

1) створення державної системи відновлення прав людини, зокрема «захищених осіб», у зв'язку зі збройним конфліктом; компенсації збитків, завданих населенню внаслідок конфлікту, враховуючи такі негативні фактори: збитки бюджету України від окупації Автономної Республіки Крим, міста Севастополь та окремих районів Донецької та Луганської областей (щонайменше 100 млрд дол. США); відсутність обліку (державних реєстрів) загиблих, поранених і зниклих безвісті, осіб, які

перебувають у місцях несвободи у зв'язку зі збройним конфліктом, пошкодженого майна; недосконалі механізми ідентифікації особи, виплати пенсій та соціальної допомоги;

2) сприяння здійсненню громадського діалогу задля інтеграції українського суспільства, формуванню спільного, об'єктивного бачення подій та їх оцінки;

3) надання неупередженої правової оцінки діям осіб, які брали участь у збройному конфлікті, а також у забезпеченні діяльності органів окупаційної влади та самопроголошених формувань, підтримуваних державою-окупантом;

4) встановлення і дотримання гарантій ефективного захисту прав громадян України для запобігання у майбутньому збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства та порушень прав людини. Розбудова зовнішньої та внутрішньої політики держави у спосіб, який максимально унеможливує в майбутньому повторення таких ситуацій [3].

Згідно з п. 1 ст. 4 законопроекту, основними завданнями державної політики України у сфері захисту прав людини з реалізації засад в умовах подолання наслідків збройного конфлікту є такі: 1) визначення механізмів визнання потерпілих осіб жертвами збройного конфлікту, вирішення питань припинення порушень їхніх прав і свобод, відшкодування збитків жертвам збройного конфлікту, відновлення порушених прав, визначення гарантій неповторення таких порушень; 2) відновлення правових зв'язків і забезпечення правової підтримки населення окупованих територій; 3) усунення триваючої та запобігання подальшій дискримінації громадян України, що проживають на окупованих територіях, та внутрішньо переміщених осіб під час реалізації їхніх прав і свобод, гарантованих Конституцією України та іншими законами, зокрема міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 4) встановлення засад політичної, кримінальної та іншої відповідальності осіб, які вчиняли воєнні злочини чи злочини проти людяності, сприяли окупації, захопленню органів державної влади та місцевого самоврядування, а також осіб, залучених до діяльності органів окупаційної влади; підстави звільнення від відповідальності, категорії осіб, щодо яких можливе застосування амністії; 5) запобігання будь-яким незаконним переслідуванням громадян за політичними мотивами; 6) гарантування та створення належних засад для безпеки учасникам діалогових ініціатив; 7) сприяння відновленню фактичного контролю над територіями, включно з відновлен-

ням діяльності органів влади, відправленням правосуддя; 8) виконання позитивних зобов'язань держави щодо додержання та захисту прав і свобод людини; 9) забезпечення дотримання принципу правової визначеності в реалізації населенням окупованих територій прав і свобод під час та після відновлення контролю України над окупованими територіями [3].

Реалізація зазначених засад у вирішенні завдань державної політики України у сфері захисту прав людини передбачає також стратегічне бачення наступних кроків на перспективу у моменті подолання наслідків конфлікту після встановлення миру.

Висновки. Отже, важливими завданням у реалізації державної політики у сфері захисту прав людини є вирішення проблем моральної сатисфакції, матеріальної компенсації, відновлення порушених прав, відшкодування збитків жертвам збройного конфлікту, забезпечення права на правду, встановлення історичної правди, притягнення винних до відповідальності, застосування заходів із запобігання безкарності та створення умов недопущення нових збройних конфліктів.

Перспективою подальших досліджень можуть стати науково-теоретичні та науково-прикладні дослідження й розробки, зміст яких більш детально та широко дасть змогу проаналізувати необхідність та ефективність реалізації новітніх підходів до забезпечення захисту прав людини та громадянина в умовах сучасних викликів, зокрема пов'язаних із відкритою зовнішньою агресією, як це переживає Україна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Генасамблея ООН підтримала першу безпекову резолюцію України по Криму. URL: <https://prm.ua/genasambleya-oon-priynyalarishennya-shhodo-proektu-rezolyutsiyi-u-zv-yazku->

[z-militarizatsiyeyu-chornogo-y-azovskogo-moriv-tekst](https://prm.ua/genasambleya-oon-priynyalarishennya-shhodo-proektu-rezolyutsiyi-u-zv-yazku-z-militarizatsiyeyu-chornogo-y-azovskogo-moriv-tekst).

2. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 серпня – 15 листопада 2017 р. *Управління Верховного комісара ООН з прав людини*. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_UKR.pdf.

3. Закон України «Про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту»: проект від 26 січня 2018 р. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/prezentatsiya-zakonoproektu-pro-zasady-derzhavnoji-polityky-zahystu-prav-lyudyny-v-umovah-podolannya-naslidkiv-zbrojnoho-konfliktu>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Оцінка ситуації в Донбаському регіоні України. Стратегічні та оперативні рекомендації для підготовки Стратегії USAID в галузі співробітництва в цілях розвитку на період з 2017 по 2022 рік. Київ, 24 квітня 2017 р. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/otsinka-sytuatsiji-v-donbaskomu-rehioni-ukrajiny-stratehichni-ta-operativni-rekomendatsiji-dlya-pidgotovky-stratehiji-usaid-zi-spivrobitnytstva-u-haluzi-rozvytku-na-2017-2022-roky>.

6. Понад 13 тисяч загиблих та втрата 7% території – Порошенко в ООН назвав страшну ціну агресії братньої Росії. URL: <https://zn.ua/internal/donbass-aksiomy-reintegracii-265826.html>; <https://helsinki.org.ua/korotkyj-ohlyad-stanu-z-pravamy-lyudyny-v-tak-zvanyh-lnr-i-dnr>.

7. Романенко Є. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 1. URL: file:///C:/Users/Serg/Downloads/Duur_2010_1_8.pdf.

8. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН; Статут, Міжнародний документ від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

9. Стичинська А. Співвідношення політики і прав людини // *Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія. Психологія комунікації»*. 2013. № 3. URL: <http://social-science.com.ua/article/1091>.